
УДК 049.32 + 81'373.23

КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ

Павликівська Н.М. Питання української псевдонімії ХХ століття. Монографія. — Вінниця: „Глобус-прес”, 2009. — 388 с.

Псевдоніми як окремий різновид власних найменувань людей стали об'єктом лінгвістичного вивчення в Україні порівняно недавно (П.П. Чучка, В.В. Німчук, М.П. Лесюк, О.В. Петрова). Витлумачувалися такі питання, як лінгвістичний статус псевдоніма, структура класу псевдонімів, призначення та функції псевдоніма, особливості псевдонімної номінації тощо. Проте в усій сукупності українська псевдонімія не вивчалася.

Монографія Н.М. Павликівської — перше комплексне дослідження українських псевдонімів різних груп: літературно-мистецьких, політичних, кримінальних. Це новий вагомий крок в осмисленні актуальної й важливої для україністики проблеми, а саме — псевдонімії ХХ століття. Авторка вводить у широкий мовознавчий обіг новий фактологічний матеріал, чим збагачує українську антропонімію новаторськими ідеями, поглиблює теоретичні засади, основи розглядуваної проблеми.

Відповідно до теми дослідження Н.М. Павликівська структурувала свою книжку, яка містить „Передмову”, чотири розділи, „Висновки”, список використаних джерел та список використаної літератури.

У першому розділі — *„Псевдонім як різновид антропоніма”* — розглянуто мотиваційну базу псевдонімної номінації, з'ясовано лінгвальну своєрідність псевдоніма як особливого різновиду антропоніма, його статус у національній ономосистемі. Визначено функціональні ознаки псевдоніма, його форму й зміст, місце серед інших антропонімних одиниць. Н.М. Павликівська розглянула спільне й відмінне між псевдонімом і прізвиськом, з'ясувала, що кличка в

значенні „конспіративне прізвисько людини” — це не що інше, як різновид псевдоніма, дещо застаріле його найменування. Науково важливим є те, що авторка монографії, зреалізувавши комплексне дослідження літературно-мистецької, громадсько-політичної, кримінальної псевдонімії, умотивувала власне розуміння псевдоніма як особливого різновиду антропоніма, запропонувала поки що найповнішу дефініцію поняття. Н.М. Павликівська наголошує, що особливість псевдоніма, на відміну від інших антропонімних одиниць, полягає, передусім, у його функціональному призначенні (він використовується для того, щоб зберегти таємницю справжнього іменування особи).

Важливим є свідчення, що українські псевдоніми ХХ століття, зокрема літературно-мистецькі, переважно самоназви, що політичні й кримінальні псевдоніми — це не тільки самоназви, а й назви, які носії отримували від оточення. Тому характеристика носія псевдоніма може бути не тільки позитивною, а й негативною. Псевдоніми, певна річ, виконують номінативну функцію, однак вони позначені, як про це пише Н.М. Павликівська, ще й езотеричністю, тобто властивістю „приховувати”, „маскувати”. Найвищий ступінь „таємності” мають політичні псевдоніми, що пояснюється своєрідністю діяльності їх носіїв.

Другий розділ — *„Українська літературно-мистецька псевдонімія ХХ століття”* — присвячений аналізу псевдонімів, якими послуговувалися діячі української культури. Докладно розглянуто особливості використання псевдонімів, номінаційні процеси в псевдонімії письменників, композиторів, співаків та ін., засоби псевдонімної номінації, зреалізовано їх семантико-мотиваційний аналіз, виявлено функціональні можливості самоназв тощо. Доведено, що своєрідністю літературно-мистецької псевдонімії є наявність колективних псевдонімів та псевдонімів, оформлених літерами іншого алфавіту, використання псевдогімнів та псевдоандронімів. Аргументовано проілюстровано, що за властивою їм структурою псевдоніми діячів культури однослівні або й багатослівні — на зразок повного іменування особи. Трапляються багатослівні псевдоніми у формі синтаксичних конструкцій. Н.М. Павликівська окреслила мотиваційні типи (принципи) характеристичного називання псевдонімів, завважила, що, крім них, є ще особливі принципи їхнього конструювання: відіменний, який ґрунтується на мотиваційному зв'язку псевдоніма зі справжнім іменуванням, зокрема з прізвищем автора, та принцип латенції.

У монографії йдеться про те, що, крім властивої їм основної функції, псевдоніми можуть мати й деякі додаткові, уточнюючі: характеристичну, експресивну, оцінну, символічну, функцію вираження самоіронії. Тому псевдоніми, особливо літературні, позначені досить розгалуженою функціональністю.

Заслугує на увагу питання про криптоніми в псевдоніміконі діячів української культури. Н.М. Павликівська розглянула найпоширеніші форми криптонімів, завважила, що більшістю їх не передбачається функція маскування. Зберігають таємницю авторства лише ті

криптоніми, які нічим не нагадують, не пов'язані зі справжнім іменуванням носія. Тому Н.М. Павликівська не всі криптоніми вважає формою приховування авторства й лише умовно зараховує їх до псевдонімів. Шкода, що в монографії відсутні криптограми письменників та ін., подається лише дефініція цього поняття (с. 113-116).

Виразно змістовна й третя частина монографії — **„Українська політична псевдонімія ХХ століття”**. Безумовним надбанням є звернення автора монографії до вивчення псевдонімів повстанців 20-х років, псевдонімів учасників національно-визвольних змагань кінця 20-х — середини 50-х років та радянських підпільників і партизанів періоду Другої світової війни. На наш погляд, дослідниця не тільки ґрунтовно вивчила політичну псевдонімію минулого століття, а й витлумачила закономірності й головні тенденції їхньої появи й розвитку. Важливими є порівняння автором власних напрацювань із дослідженням польської партизанської псевдонімії періоду Другої світової війни на теренах, прилеглих до українських етнічних територій.

Н.М. Павликівська доводить, що у псевдоніміконах повстанців 20-х років та ОУН-УПА багато спільного. Це виявляється, насамперед, у мотивах номінації. Більшість псевдонімів повстанських отаманів і численні псевдоніми членів оунівського підпілля та учасників УПА було дібрано на честь діячів історичної доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань. Достатню увагу приділено в монографії псевдонімікону учасниць національно-визвольних змагань. Належне місце в рецензованій праці займає аналіз особливостей псевдонімів радянського партизанського й підпільного руху.

Зіставлення псевдонімії повстанців 20-х років, членів ОУН та учасників УПА, радянських підпільників і партизанів дозволили авторці монографії виявити багато спільного в цій сфері, дійти висновку, що українська політична псевдонімія ХХ століття органічно ввійшла до складу національної антропосистеми.

Водночас у цій частині монографії простежується певна диспропорція між складовими дослідження, такими, як „Псевдоніми українських повстанців періоду 20-х років ХХ століття” (с. 122–134), „Псевдоніми учасників національно-визвольних змагань періоду 1929–1959-х років ХХ століття: ОУН-УПА” (с. 135-287), „Псевдоніми радянського підпілля та партизанського середовища” (с. 288–298).

У четвертому розділі — **„Псевдонімія позазаконних елементів ХХ століття”** — досліджено обсяг і рівень продуктивності номінаційних процесів, які діяли в системі кримінальних псевдонімів, проаналізовано властиву їм семантико-структурну організацію та функціональні можливості. Н.М. Павликівська майже всеповно переконує читача в тому, що кримінальні псевдоніми мають інший ступінь псевдонімності, їм властива інша позиція на шкалі „псевдонімності” — порівняно із псевдонімами інших класів. У деяких працях дослідників такі неофіційні антропоніми майже повсюдно називаються „кличками”, їх, зазвичай, отримують від оточення. Тому,

зважаючи на особливості цих вторинних назв, Н.М. Павликівська запропонувала термін „клички-псевдоніми”. Авторка стверджує, що у досліджуваному псевдоніміконі переважають російські назви. Українських назв виявлено порівняно незначну кількість. Уважаємо, що варто було б докладніше розглянути українські назви (с. 329). Н.М. Павликівська акцентує на тому, що кримінальні клички-псевдоніми, незважаючи на свою специфіку, виявляють значний ступінь номінаційної подібності з псевдонімами інших розрядів.

Висновки авторки переконливі, ґрунтуються на багатому фактичному матеріалі. Однак, на наш погляд, більшої уваги потребує псевдонімікон радянських підпільників та партизанів (с. 330–339). У монографії подекуди простежуються й деякі недогляди. Немає послідовності у написанні ініціалів авторів наукових праць, на які посилається в тексті книги Н.М. Павликівська. Переважно перед прізвищем науковця ставляться дві ініціальні літери (імені та по батькові), хоча трапляються й випадки, коли є лише одна ініціальна літера. Зайвим, на нашу думку, є пояснення за словниками значення всіх псевдонімізованих апелютивів, оскільки більшість з них не потребує таких пояснень.

Виявлені й окремі мовностилістичні недогляди: за псевдонім правив (слугував); складають (становлять).

Траплялися деякі технічні недогляди: с. 16: П.П. Вернигора (П.П. Вершигора); с. 18–19: М.Н. Шанський (М.М. Шанський); Д.В. Суслова (Г.В. Суслова); не завжди виділено іншим шрифтом ілюстративний матеріал та словотвірні форманти.

Дослідження Н.М. Павликівської, без сумніву, новаторське, зреалізовано оновлений підхід у висвітленні широкого масиву фактичного матеріалу. Це помітне явище не тільки для мовознавчої, а й історичної науки. Висловлені зауваження й побажання не мають принципового характеру, ніскільки не применшують незаперечних науково-лінгвістичних надбань, викладених у монографії, котра має значну теоретичну й практичну вагу, позначена новизною, через що становить помітний внесок у теорію й практику української ономастики, в її подальший розвиток.

Петро Дудик (м. Вінниця)

Petro Dudyk (Vinnytsia)

COMPLEX RESEARCH OF THE UKRAINIAN PSEUDONYMS
(Book review on Pavlykivska N.M. Pytannya ukrayins'koyi pseudonymiyi XX stolittya. Monographiya. — Vinnytsia: „Globus-press”, 2009. — 388 s.)